

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 14/3 2025 s. 698-711, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

UYGUR EDEBİYATINDA KİMLİKSİZLEŞTİRME KAVRAM İŞARETİ OLARAK “ŞALĞUT”A ANIŞTIRMA BAĞLAMINDA METİNLERARASI BİR BAKIŞ

Sema EYNEL*

Geliş Tarihi: 15 Şubat 2025

Kabul Tarihi: 1 Nisan 2025

Öz

Nurmuhammed Örküşî’nin kaleme aldığı *Yava Kepter*, Doğu Türkistan’da yaşanan etnik ve kültürel soykırımın güvercinler üzerinden dile getirildiği önemli bir hikâyedir. Yaşadığı dönemde kimliksizleştirilmeye, tarihi kökleri silinmeye, yok edilmeye çalışılan Uygurlar üzerine uygulanan politika hikâyede “ruhsuzlaştırma” olarak ifade edilmiş, onları sembolize eden güvercinlerse “şalgūt” sözcüğüyle işaretlenmiştir.

Yava Kepter’de geçen “şalgūt”, *Aytmatov*’la literatüre kazandırılan “mankurt”un yerine kullanılmış bir kimliksizleştirme ifadesidir. “Şalgūt”la ifade edilen kimliksizleştirme soyun kırılması, yani melez bir neslin oluşturulmasıyla gerçekleşir. Etnik ve kültürel soykırım olarak da ifade edilebilecek kimliksizleştirme yoluyla soykırım, günümüz toplumlarının yaygın bir gerçeği hâline gelse de bu durum için kullanılan “şalgūt”, “kimliksizleştirme” anlamında yeni bir kavram işaretidir. Örküşî’nin, Uygur halkının günümüzde yaşadıklarının örtülü bir anlatımı niteliğindeki bu kavramı bilinçli seçtiği muhakkaktır.

Çalışmada “mankurt” ve “şalgūt” kavram işaretlerinden hareketle, *Nayman Ana Efsanesi*’yle *Yava Kepter* hikâyesi, art zamanlı bir incelemeyle ele alınmıştır. Metinlerarasılığın anıştırma yöntemi çerçevesinde nitel bir analiz yapılmış, “kimliksizleştirme” bağlamında yeni bir kavram işareti literatüre kazandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Yeni Uygur edebiyatı, *Yava Kepter*, şalgūt, kimliksizleştirme, metinlerarasılık, anıştırma.

AN INTERTEXTUAL PERSPECTIVE IN THE CONTEXT OF ALLUSION TO ‘SHALGHUT’ AS A CONCEPT SIGN OF DISIDENTIFICATION IN UYGHUR LITERATURE

Abstract

Yava Kepter is an important story where the ethnic and cultural genocide in East Turkistan is conveyed through the symbolism of pigeons. In the story, the policy imposed on the Uyghurs –who were being stripped of their identity, erased from their historical roots, and driven toward annihilation– is described as “de-souling” while the pigeons that symbolize them are referred to as “şalgūt”.

In *Yava Kepter*, “şalgūt” functions as an alternative to “mankurt”, framing disidentification as the rupture of lineage and the production of a hybrid generation. Although disidentification –understood as a form of genocide that

* Dr. Öğr. Üyesi; Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, semacynel7@gmail.com.

can also be described as ethnic and cultural annihilation— has become a widespread reality of today’s societies, the term şalgūt, used to describe this situation, is a new conceptual marker for “disidentification”. Örküş consciously chose this concept, which implicitly conveys the current experiences of the Uyghur people.

The study investigates *The Legend of Nayman Ana* and *Yava Kepter* diachronically through the notions of “mankurt” and “şalgūt”. By employing the allusion method of intertextuality, it designates “şalgūt” an original conceptual marker of disidentification.

Keywords: New Uyghur literature, Yava Kepter, şalgūt, disidentification, intertextuality, allusion.

Giriş

Türkler, zengin bir kültüre ve köklü bir tarihe sahiptir. Toplumsal hafızalarında ve kültür dünyalarında derin izler bırakan tarihî olayları sözlü ve yazılı eserlerine yansıtmışlardır. Birbirlerinden uzak coğrafyalarda yaşasalar da benzer sorunlara aynı şekilde tepki vermiş, aynı duyguları paylaşmışlardır. Toplumsal hafıza ve millî kodlar, onları ortak duygu ve düşüncede olmaya, zor durumlarda millî birlik ve beraberlik içinde hareket etmeye yöneltmiştir. Sözlü edebiyatları başta olmak üzere, Türklerin ilk yazılı ürünleri olan Orhun Abideleri ve çeşitli yazınsal ürünlerinden günümüze, somut örneklerini görebileceğimiz bu duruma, bugün Uygur Türklerinin eserlerinde de rastlamak mümkündür. Ataları gibi, vatanlarında var olma savaşı veren Uygurlar, yaşadıklarını eserlerine yansıtmaktadır. Uygur yazar Nurmuhammed Yasin Örküş’ün yazdığı *Yava Kepter* hikâyesi bunlardan biridir.

Doğu Türkistanlı yazar ve şair Nurmuhammed Yasin Örküş, 1974 yılında Kâşgar’da doğmuştur. O, 12 yaşından itibaren “Örkeş” mahlasıyla şiir, hikâye ve makale türlerinde eserler vermeye başlamış, “Kâşgar Edebiyatı” dergisinin 2004 yılı 5. sayısında yayımlanan ve Doğu Türkistan halkı tarafından ilgiyle okunan *Yava Kepter* adlı hikâyesi nedeniyle, 2005 yılında 10 yıl süreyle hapse mahkûm edilmiştir (Emet, 2022, s. 146).

Örküş’ün mahkûmiyetine neden olan *Yava Kepter (Yabani Güvercin)* hikâyesi, Çin Devleti tarafından Doğu Türkistan halkına yapılan işkence, baskı, zulüm ve soykırım denilebilecek uygulamaları sembolik bir anlatımla dile getirmektedir. Uygur Türklerinin esareti ve bağımsızlık yolunda verdikleri mücadeleyi konu edinen hikâyenin derin yapısına bakıldığında, ele alınan temel kavramlar, verilmek istenen mesaj, olayların gelişimi özelinde yer alan göndermeler, *Nayman Ana Efsanesi* ile arasındaki metinlerarası ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Metinler arasında en dikkat çeken ilişki ise ana kahramanlar “mankurt” ve “şalgūt” ile onlar üzerinden vurgulanan kimliksizleştirme ve ruhsuzlaştırma arasındaki ilişkidir. Söz konusu kavramlar her iki metinde de esaret altında yaşayamama, bağımsız olma gibi ortak millî kodlara vurgu yapmaktadır. İleride sürüsünün başına geçecek genç bir yabani güvercinin yaşadıklarını konu eden hikâye, yabani güvercinin rüyasında uçuş talimi yaparken gördüğü güvercinlerle konuşması üzerine başlar. Güvercinleri takip edip bir tarlaya yemlenmeye inen yabani güvercin, onların da kendi soyundan olduğunu öğrenir. Bu güvercinler insanların yakaladığı yabani güvercinlerle evcil güvercinlerden olan güvercinlerdir ve hikâyede şalgūt güvercinler olarak adlandırılırlar. Sohbet esnasında şalgūt güvercinlerin soylarına has değerlerden mahrum olduğunu duyunca şaşırان yabani güvercin, onlara özgürlük, ruh gibi değerlerden bahseder. Bu değerleri daha iyi anlatacağını düşündüğü için de onları vatanına, annesinin yanına götürmeyi teklif eder. Ancak güvercinlerin niyeti, lafa tuttıkları yabani

güvercini insanların tutsak etmesini sağlamaktır. İnsanlar tarafından yakalanan güvercin uyanınca, tüm bunların rüya olduğunu anlar ve rüyasını annesine anlatır. Annesi, yabani güvercinin bu yaşadıklarının daha önce babasının başından geçtiğini söyleyip onu insanlara karşı uyarır. Gelecekte sürüsünün başına geçecek olan güvercin, artık tehlikeli olmaya başlayan vatanlarından ayrılıp yeni bir yurt bulmak üzere yola çıkar ve rüyasında yaşadıkları gerçeğe döner. Babasıyla aynı sonu paylaşan yabani güvercin tutsak yaşamaktansa, annesinin getirdiği zehirli böğürtlenleri yiyerek özgürlüğüne kavuşur.

Çalışmanın kaynak metni olan hikâye, metinlerarasılığın anırtırma yöntemi çerçevesinde ele alınmıştır. Kapsam sınırını Nur Muhammed Yasin Örkşi'nin "Yava Kepter" hikâyesi ve Cengiz Aytmatov'un "Gün Olur Asra Bedel" romanında yer alan "Nayman Ana Efsanesi" oluşturmaktadır. Çalışmada günümüz Uygur Türklerine yönelik soykırımın sembolik bir anlatımla ele alındığı "Yava Kepter" hikâyesi ana metin, "Nayman Ana Efsanesi" ise alt metin olarak belirlenmiştir. Türk dünyasının bu iki çağdaş yazınsal ürünü, derin yapılarındaki "kimliksizleşme" ve onun işaretleyicilerinden hareketle metinlerarasılık bağlamında ele alınmıştır. Çalışmayla, Türk tarih ve kültür dünyasına yön veren düşünce sisteminin çağdaş Türk dünyasındaki devamlılığını ve *Yava Kepter* hikâyesinin metinlerarasılık yöntemleri aracılığıyla tarihi, coğrafi ve kültürel geçirgenliğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada, *Yava Kepter* hikâyesi ve *Nayman Ana Efsanesi* arasında bir metinlerarası ilişkiden söz edilip edilemeyeceği, iki eser arasındaki metinlerarası ilişkinin hangi kavram ve kavram işaretleyici ile sağlandığı ve yazarın Türk kültür dünyasında yaygın olarak bilinen "mankurt" yerine "şalgut" kavram işaretleyicisini seçmesinin ardındaki düşünce irdelenecektir.

1. Metinlerarasılık ve Anırtırma

J. Kristeva'nın ortaya koyduğu metinlerarasılık (intertextuality) teorisi özünü toplumsal ve sözsel etkileşim kavramından, yani Bakhtin'in söyleşimcilik kuramından alır. Çoksesliliği yazınsallığın değişmez bir olgusu / ölçütü olarak gören ve "bir sözcenin başka sözcelerle ilişki hâlinde olmadan, belli oranda birbirlerini etkilemeden var olamayacağı" temeline dayanan söyleşimcilik bu yönüyle metinlerarasılıkla örtüşür (Aktulum, 2000, s. 24-25).

Söyleşimcilik temelinde gelişen metinlerarasılık tarihsel olguyu göz önünde tutar, sanatta tarihsel tutumu benimseyip onu art süremlili boyutta ele alır. Art süremlili yaklaşım metnin daha önceki metinlerle ilişkisini açığa çıkarmayı temel alır. Bu bakımdan Kristeva ve Bakhtin, sanatın sadece eş süremlili boyutta ele alındığı yani metnin yalnızca yüzey yapısı ve anlamına odaklanan F. Saussure ile onun etkisindeki Rus biçimcilerden ayrılır (Aktulum, 2000, s. 25-26).

Kristeva'nın metinlerarasılık kuramına göre her metin bir alıntılar mozağıdır ve bir başka metnin özümsemesi ve dönüşümü ile ortaya konur. Yapıtta "çoksesliliği" savunup metinlerarasını yazının içinde bir olgu olarak düşünen Kristeva, Bakhtin'in tersine, alıcıyı da özneyi de söylemin bir parçası olarak görür. Bakhtin'in öznelliklerarası kavramı onun kuramında yerini metinlerarasılığa bırakır (Aktulum, 2000, s. 54).

Kristeva, ortaya koyduğu metinlerarasılık teorisini "bir metnin başka metinlerle aralarındaki her tür ilişki" olarak adlandırır. Ona göre "her metin kendi içinde başka bir metnin eritilmesi ve dönüşümü"dür (Aktulum 2000, s. 41, 43). Metinlerarasılığa başvuran bir yazar, daha önce okuduğu bir metinden parçaları olduğu gibi metnine yerleştirmez, onu bir dönüşüm işlemine tabi tutup yeni bir anlamla donatır. Bir yeniden yazma işlemi olarak algılanabilecek bu

kavrama göre, bir yazar başka bir yazarın metninden parçaları kendi metninin bağlamında kaynaştırarak yeniden yazar, yeni bir anlam alanı yaratır (Aktulum, 2000, s. 14, 17).

Metinlerarasılık, bir metni eş ve art süremlî boyutta, başka metinlerle ilişkilendirerek oluşur. Buna göre metin hem çağdaş hem de geçmiş çağlardaki metinlerle ilişkilendirilir. Kristeva metinleri incelerken, Bakhtin’de olduğu gibi “tarihsel, toplumsal olayları değil, kaynak metinle daha önceki metinler arasındaki alışverişleri, zaman içerisinde sözcelerin sürekli dönüşüm biçimlerini” incelemekle yetinir. Kristeva, Bakhtin’in söyleşim kuramını “metinlerarası adı altında büyük ölçüde biçimci bir çizgide kalarak, yeniden tanımlar ve Chomsky’nin dönüşümsel çözümleme yönteminden esinlenerek, bir metinlerarası çözümleme yöntemi önerir” (Aktulum, 2000, s. 49-50).

Metinlerarasılıktaki aktarım, edebî sürekliliği ve kaliteyi sağlamada önemli bir yoldur. Bu yönüyle metne derinlik ve zenginlik kazandırdığı gibi kapsamlı bir okuma artalanı da gerektirir (Bulut, 2018, s. 10-17). Sadece edebî bir aktarım olmayan metinlerarasılık milletlerin sahip olduğu kültürel özellikleri, tarihi, gelenek görenekleri vb. gelecek kuşaklara aktarmada, yani kültürel kimliğin devamlılığını sağlamada etkin bir rol üstlenir.

Toplumların belleğinde derin izler bıraktığı bilinen öyle yaşantılar vardır ki farklı coğrafyalarda hatta farklı yüzyıllarda edebî ürünlerde varyantlarına rastlanır. “Mankurt”luğu anlatan *Nayman Ana Efsanesi* bunun en güzel örneklerindendir. Bugün sosyal psikoloji literatüründe bir terim olarak yer alan “mankurt”, Türk kültür dünyasında derin izler bırakmış bir olguyu ifade eder. Efsanede Göktürkler dönemine ait tarihî bir olaya işaret eden bu kavram işaretleyicisi kolektif bilinçte varlığını sürdürmüş, *Manas Destanı*’yla kuşaktan kuşağa aktarılmış ve Aytmatov ile yazılı edebiyatta yerini almıştır. Günümüzde “mankurt”, Uygur Türklerinin içinde bulunduğu sosyal ve siyasi şartlar değerlendirildiğinde, yüzleşmekte oldukları bir gerçeklik olmuştur. Çin’in bölgede yaşayan azınlık olarak nitelendirdiği Uygur Türklerinin düşüncesini, yaşam tarzını ve bölgenin demografik yapısını değiştirme, bu yolla onları asimile etme amaçlı yürüttüğü siyaset, Uygur Türklerini “mankurtlaştırma” amacına yöneliktir.

Hiçbir yazar yaşadığı dönem ve ait olduğu toplumdan ayrı düşünülemez. Bunun doğal bir sonucu olarak da vücuda getirdiği eserler, yazıldığı döneme ve topluma ayna tutar. Örkişi de *Yava Kepter* hikâyesinde toplumun acılarına ayna tutmuş bir yazardır. Ancak, Çin’in, halkına uyguladığı siyaseti ve bunun sonuçlarını açıkça dile getiremeyen Örkişi’nin söz konusu etnik ve kültürel soykırımı *Nayman Ana Efsanesi* aracılığıyla aktardığı dikkat çeker. Derin bir tarihî ve kültürel birikime sahip olan Örkişi, kolektif bilinçte yer alan kavram ve olaylara gizli göndermeler yaparak, “mankurt”u karşılayan yeni bir kavram işaretleyicisi “şalğut”u eserine dâhil ederek yaşananları sembolik bir anlatımla gelecek nesillere aktarır.

Örkişi’nin “mankurt” kavram işaretini, halkının mevcut durumunu göz önüne alarak eserine “şalğut” şeklinde dâhil etmesi, metinlerarasılık yöntemlerinden anıştırmanın kapsam alanına girer. Metinlerarasılık yöntemlerinden biri olan anıştırma, iki eser arasında paylaşılan bir dildir. Yazar, özel ve doğrulanabilir olan bu dilin okuyucu tarafından anlaşılmasını amaçlar (Magedanz, 2006, s. 163). Anıştırmadan söz edebilmek için “zorunlu olarak somut bir metinlerarası göndergenin, örneğin bir alıntının olması gerekmez. Yazı zaten önceki metinlerden, çoğu zaman bilinç dışı, pek de kolaylıkla saptanamayacak “izler” taşır. Önceki metinlere ait sözceleri bağlam değiştirerek yeniden dağıtır” (Aktulum, 2000, s. 44). Söz konusu

metinler arasında zaten dinamik bir ilişki bulunmaktadır. Anırtırma, iki metin aynı anda etkinleştirilmesi için bir araç görevi görür. Başarılı bir anırtırmada, eski ve yeni metin, tek başına taşıyamayacağı anlamı iletmek üzere birleştirilmiştir. İki metin arasındaki bağlantı yalnızca okuyucunun zihninde mevcuttur (Magedanz, 2006, s. 163).

Anırtırma, Türk edebiyatına modern edebiyatla giren bir kavram değildir. Korkmaz, anırtırmanın klasik edebiyattaki söz sanatlarından telmih ile izah edilebileceğini belirtir. Telmih, edebî metinde bir ayet, hadis, kıssa, efsane ya da tarihî bir olaya yapılan atıf olarak tanımlanabilir. Yazarın göndermelerin açıkça anlaşılmasını istemediği ya da beklemediği durumlarda kullanılabilen anırtırmalar, örtük alıntı olarak da bilinir ve genel olarak ana metinden bir bölüm almak yerine onu örtülü bir şekilde kullanmak olarak tanımlanabilir (2017, s. 79-81).

Çalışmada *Yava Kepter* hikâyesinde yer alan “şalgut”, örtük bir anlatımla *Nayman Ana Efsanesi*’ndeki “mankurt”’a işaret ettiği irdelenmiştir. Kimliksizleştirme bağlamında ortaklaşan bu iki kavram işareti arasındaki ilişki aşağıda ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2. Yava Kepter Hikâyesinde “Kimliksizleştirme Bağlamında” Toplumsal Mesaj Aracı Olarak Anırtırma

Türkçede “zorunlu bir mensubiyeti (aidiyet), aynı olmayı, tek olmayı, hangi kişi olmayı” (Aydoğdu, 2004, s. 117) ifade eden “kimlik”, Türkçe sözlükte “toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü, etiket” olarak tanımlanır. Bunların yok edilmesi, “bireyleri ‘biz’ kılan, bağlayıcı yapıları” (Assmann, 2015, s. 23) ortadan kaldırmak, yani kimliksiz duruma getirmek ise “kimliksizleştirme”dir. Türk edebiyatında “kimliksizleşme”nin “mankurt” ve “közkaman” kavramlarıyla işaretlendiği görülür (Azap, 2017). Tarihî çıkış kaynağı *Manas Destanı* olmakla birlikte, her iki kavrama atfedilen anlamlar ve destandaki anlatılar, onların birbirlerinden farklı olduğunu ortaya koyar. İhanet noktasında ortaklaşan bu iki kavram arasındaki temel fark “bilinç”tir. Aytmatov, mankurtlaştırılan birinin hafızasının alındığını, söz konusu ihanetin “mankurt”’a başkaları tarafından bilinci ve iradesi dışında yaptırıldığını belirtir. Kimliğine yabancılaşan “közkaman”ın ihaneti ise iradesi dâhilindedir (Azap, 2017, s. 110-111). Her iki kavram işaretleyicisi de aralarındaki farklılıklara rağmen “kimliksizleştirme” temelinde ortak kavramlardır.

“Mankurt” kavramının ifade ettiği “kimliksizleştirme”nin Türk edebiyatında birçok eserde yansımalarını görmek mümkündür. Son dönem Uygur edebiyatında derin izler bırakan Nurmammed Örkşi’nin *Yava Kepter* hikâyesi bu eserlerden biridir. Hikâyede kimliksizleştirme, “ruhsuzlaştırma” ile ifade edilir ve “Evladlarımızın neslini özgertip aşundak öz neslini tonumaydığan kılıp şalgut sortlarga aylandurmakçı.”¹ (Örkşi, Yava Kepter, s. 6) cümlesinde belirtildiği üzere “şalgut” kavram işaretleyicisiyle verilir.

Uygur Tiliniñ İzahlıq Lügiti’nde “şalgut”, “farklı ırk veya milletlere mensup insanlardan doğan, melez” olarak tanımlanır (1992, s. 756). TDK tarafından “değişik ırkta ana babadan doğmuş olan kimse” olarak tanımlanan “melez”, yine kimlikle ilgili bir kavramdır. Çin hükûmetinin Müslüman Uyguları toplama kamplarına aldığı, Uygur kızlarını daha yüksek ücretlerle ailelerinden uzakta Çinlilerin yoğun yaşadığı yerlere çalışmaya gönderdiği ve Çinli kamu görevlilerinin Müslüman Uygurların evlerinde konaklatılması gibi uygulamalarla onları

¹ Evlatlarımızın neslini değıştirip işte öyle kendi neslini tanımayacak hâle getirip şalgut türlere dönüştürmek istiyor.

Çinileştirmek ve böylece kültürel bir soykırım yapmak yönündeki siyaseti düşünüldüğünde, Örkişi'nin "şalgūt" kavram işaretleyicisini bilinçli olarak seçtiği anlaşılmaktadır. Hikâyede, insanların yabani güvercinleri evcil güvercinlerle çiftleştirmek yoluyla yavru elde etmesi olarak ifade edilen "şalgūt" kavramının ve bahsedilen siyasetin aşağıdaki gibi hikâye edildiği görülür:

Ular dadañni tutuvélip uni başka kepter bilen juplep evlad qaldurmaqçı bolğan. Biraq dadañ hergizmu kényinki evladliri üçün bundaq nomusluq yaşaş muhitini qalduruşqa vicdani yol qoymığan. Sen çüşhünde körgeñ kepterler del balilirini qulluqqa taşlap hayatini saqlap qalğan kepterlerniñ evladi balam. Ular hazirğa qeder ademlerniñ qolida rohi qulluqta yaşavatidu. Bundaq yaşığandin ölüm miñ evzel. Sen del aşundaq batur kepterniñ perzentı. Sen meñgü muşu rohnı unutup qalma!² (Örkişi, Yava Kepter, s. 8)

Görüldüğü üzere hikâyede "şalgūt", yabani güvercinler ile insanların kölesi olarak yaşayanların çiftleşmesinden doğan melez güvercinleri temsil eder. Ancak hikâyede "şalgūt" kavram işaretleyicisinin yalnızca iki farklı türün karıştırılmasına istinaden kullanılmadığı da açıktır. "Şalgūt" güvercinler kendi neslini tanımayan, özünü unutmuş güvercinlerdir. Onlar kendi özlerine ait değerlerden yoksun, kim olduğunu bilmeyen, hikâyedeki ifadeyle "ruhsuzlaşmış" güvercinlerdir. "Ruhsuzluk" ise yabani güvercinler için kabul edilemez bir durumdur ki bu yönüyle "şalgūt" ile "mankurt" birbirleriyle örtüşür. *Yava Kepter*'de "şalgūt" güvercin ruhsuz bir yaşam sürmektedir ve böyle bir yaşamın gereği yoktur. Bu, *Nayman Ana Efsanesi*'nde "bir insana verilecek en büyük ceza olan, son nefesine kadar taşıyacağı ve başkalarının anlayamayacağı yegâne kazancı bilincini kökünden yok etme cezasına çarptırılmaktır ki bir uzvunun kesilmesinden hatta ölmekten bile daha ağır bir ceza" (Aytmatov, 2017, s. 145) olarak açıklanan "mankurtluk"la eş değerdir.

Yava Kepter'de "ruhsuzlaştırılmış" güvercin olan "şalgūt" ile arasındaki ortaklıklar, okuru *Nayman Ana Efsanesi*'ndeki "kimliksizleştirilmiş" insanı ifade eden "mankurt" izleğine götürür. Temel izlekler bakımından *Nayman Ana Efsanesi* ile benzeşen hikâyede iki kavram arasında anlam ve ses bakımından da bir çağrışım alanı oluşturulmuş ve böylece alt metin konumundaki efsaneye göndermede bulunulmuştur.

"Mankurt" ve "şalgūt" arasında kimliksizleştirme anlamında bir ortaklık söz konusu olsa da kimliksizleştirme yöntemi bakımından farklılık vardır. Efsanede "mankurt" birey bir boyun önde gelen savaşçılarındandır. Mankurtlaştırılmış bile olsa soy bakımından hâlâ saf bir ırka mensuptur. Oysa "şalgūt" güvercinin atası saf bir ırka mensup olsa da kendisi öyle değildir, melezdir. "Şalgūt" güvercinlerin hafızaları işkence sonucu silinmez. Onlar esaret altında doğmuşlardır. Kendi ırklarıyla ana vatanlarında yabani güvercinler gibi yaşamamışlardır. Özlerinden uzak kalan bu güvercinler, kimliklerine dair sadece kulaktan dolma bilgilere sahiptirler. Onlar, atalarından başlayan sistemli bir politika sonucu, kültürel bir asimilasyon neticesinde öz kimliklerini unutmuşlardır.

Aytmatov, efsanede "mankurt"u "eski vücuduna saman doldurulmuş korkuluktan farksız bir manken; kim olduğunu, hangi soydan geldiğini, anasını, babasını, geçmişini bilmez, öyle ki insan olduğunun bile farkına varamayan, bilinci, benliği olmayan, ağzı var dili yok,

² Onlar babanı yakalayıp onu başka bir güvercinle çiftleştirerek yavru elde etmek istemişler. Fakat babanın kesinlikle evlatları için böyle utanç verici bir yaşama muhiti bırakmaya vicdanı el vermemiş. Senin rüyanda gördüğün güvercinler de çocuklarını kulluğa terk edip yaşamlarını devam ettiren güvercinlerin evladı yavrum. Onlar şimdiye kadar insanların ellerinde ruhen kul olarak yaşamaktadır. Böyle yaşamaktansa ölmek bin defa iyidir. Sen de işte öyle kahraman bir güvercinin yavrususun. Sen ebediyen bu ruhu sakın unutma!

itaatli bir hayvan” (2017, s. 143-144) olarak tanımlar. *Yava Kepter*’de yer alan “Bizniñ ecdadımız aşu yerlik iken, biraq men u yerniñ bizdin neççe aylıq yıraklığını añlığan, adette biz neççe künlük yolğa uçup baralmaymız.”³ (Örkişi, *Yava Kepter*, s. 2) ifadesinden yola çıkarak “şalgut” güvercinlerin uzun mesafelere uçamamaları, birkaç gün dinlenmeden yol gidememeleri, hikâyeden öz benliği, kimliği simgelediği anlaşılan ve kimlikle eşleştirilen “ruh”un ne olduğunu bilmemeleri gibi özellikleri bakımından yabancı güvercinlerden farklılaştığı, “mankurt” özelliği gösterdiği görülür.

Yabancı güvercinlerin temel özelliklerinden biri olan birkaç aylık mesafeyi kat edebilmek, tutsak yabancı güvercinler için imkânsız niteliğindedir. Kendi soydaşları olduğunu düşündüğü bu güvercinlerin birkaç günlük mesafeye bile uçamayacaklarını duyan yabancı güvercin ise bu duruma şaşırır ve “Men uniñ neççe künlük arılıqkımu uçalmaydığanlığını añlap heyran qaldım.”⁴ (Örkişi, *Yava Kepter*, s. 2) diyerek şaşkınlığını ifade eder. Buna mukabil tutsak güvercinler, yabancı güvercinin birkaç aylık mesafeyi kat edebilmesine şaşırırmazlar. Çünkü onlar da aslında bu soydan gelmektedir. Ancak daha önce karşılaştıkları yabancı güvercinlerden ve insanlara tutsak düşen atalarından dinledikleri bu meziyetlerin kendilerinde de olabileceğini düşünemeyecek kadar kimliksizleşmişlerdir. Bu nedenle de kendilerinde olmadığını “Belkim sen yava kepterge oñşaysen. Ularniñ hemmisi şundaq déyişidu. Biraq bizde undaq cengivarlıq yok.”⁵ (Örkişi, *Yava Kepter*, s. 2) sözleriyle ifade ettiği bu özelliği bir cengaverlik olarak nitelendirirler. Bu cengaverlikten yoksunluğu ise kendilerinden hareketle açıklarlar. Kafes ve yemden başka şey düşünmediklerini, bulundukları mahallenin ötesine bile geçmedikleri gibi bu durumdan rahatsız olmak yerine bunu rahatlık olarak görüp mevcut duruma alıştıklarını, üstelik çocuk çocuga karıştıklarından rahatlarını bozmak istemediklerini ifade ederler. Yabancı güvercin onların bu durumunu ruhlarını kaybetmek olarak değerlendirir. Ancak onlar öyle kimliksizleşmişlerdir ki “–Roh? –Yénimdiki bir kiçik kepter heyran qaldı. –Bova, roh dégen néme?”⁶ (Örkişi, *Yava Kepter*, s. 2) ifadelerinden de anlaşıldığı üzere “ruh” denen şeyin de ne olduğunu bilmekten çok uzaktırlar. Nesilden nesle ne olduğu bilinmeden aktarılan “ruh” onlar için artık yabancı ve içi boşalmış bir kavramdır ve sadece atalarından duydukları bir sözcük olarak hafızalarında yer etmektedir.

Mankurt, hafızası fiziksel bir olayla elinden alınıp, kökleri kısa bir sürede unutturularak kimliksizleştirilirken; şalgut, uzun bir süreçte, köklerinden uzakta bir kafese kapatılıp özü unutturularak ve kültürel bir asimilasyona maruz bırakılarak kimliksizleştirilir. Artık “ruh” denen şeyin gölgesinin bile kendilerinde olmadığı ifade eden şalgut güvercinlerin özlerine yabancılaştıkları ise şu sözlerle ortaya konur:

Rohniñ némilikini menmu bilmeymen. Uni menmu bovamdin añlığan. Hazir ikkinçi ketim añlışım. Bovamgimu bovisi dep bériptiken. Belkim bovisigimu bovisi dep bergen bolsa kérek. Bovam hemişe “bizde roh yoqalgılı bek uzun zamanlar boptiken” deytti. Belkim bu kepterniñ devatqını yoqalgılı bek uzun bolğan aşu roh bolsa kérek. Bizde hazir roh deydiğan nersiniñ sayisimu qalmıdı.⁷ (Örkişi, *Yava Kepter*, s. 2)

³ Bizim ecdadlarımız da oralıymış. Fakat ben oranın bizden aylarca uzakta olduğunu duymuştum. Genelde biz ulaşılması günlerce süren yerlere uçup gidemeyiz.

⁴ Ben onun birkaç günlük mesafeye bile uçamayacağını duyunca şaşırdım.

⁵ Sen yabancı güvercin olmalısın. Onların hepsi öyle diyorlar. Fakat bizde öyle cengaverlik yok.

⁶ –Ruh? –Yanımdaki küçük bir güvercin şaşırdı. –Dede, ruh dediğin ne?

⁷ –Ruhun ne olduğunu ben de bilmiyorum. Onu ben de dedemden duymuştum. Şimdi ikinci defa duyuyorum. Dedeme de dedesi anlatmış. Belki dedesine de dedesi anlatmıştır. Dedem her zaman “Bizde ruh yok olalı çok uzun

Efsanede, “mankurt”un kaçmayı düşünemeyen, bu yüzden de hiç tehlike arz etmeyen bir köle, isyanı, itaatsizliği düşünemeyen, efendisine sadık, onun sözünden asla çıkmayan, başkalarını dinlemeyen bir köpek; karnını doyurmaktan başka şey düşünemeyen, açlıktan ölmek için yiyecek, donmamak için eski püskü giyeceğe kanaat eden, düşündüğü tek şey efendisinin emirlerini yerine getirmek olan bir yaratıktan farksız (Aytmatov, 2017, s. 143-144) olduğu dile getirilir. Hikâyedeki “şalgut” güvercinler bu anlamda “mankurt”la birebir benzerler. Onlar için özgürlüklerinin kısıtlanma alanı bir kafes değildir, çünkü artık onlar kafeslerinin dışında da özgür değillerdir. “Mankurt”un kafasındaki deri misali, kafesi düşüncelerinde taşırlar. Artık nereye giderlerse gitsinler hayali bir kafesin içindeki köledirler. Ruh, özgürlük nedir bilmezler, çünkü hiç özgür olmamışlardır, onların yurdu, kafesleri ve tüneleridir, tek düşündükleri ise karınlarını doyurmaktır. Ve bunları kendilerine sağlayan kişiye karşı tam bir teslimiyet hâlinde dirler. Çünkü onlar tıpkı bir “mankurt” gibi isyanı, kaçmayı düşünemeyen, zararsız kölelerdir. *Yava Kepter*’de onların bu niteliği şu satırlarla anlatılır:

Siler muşu rohsizliğinlar tüpeyli evladdin – evladka ademlerge kul bolup ötipsiler. Uların halığın çağda yeydiğan ta’amığa aylinisiler. Ular silerni kullukta şu dericige çüşürüptü ki koyup bersimu héçyerge baralmay ularniñ tevelikidila uçdikensiler. Kiçikkine dandin ayrılıp kélişni halimay evladliriñlarnimu özüklerde kullukğa tutup bérripsiler.⁸ (Örkişi, *Yava Kepter*, s. 3)

Mankurt da tıpkı onlar gibi bıraksalar da kaçmayı düşünemez. Onun başındaki zincir şalgut güvercinlerin ruhlarına vurulmuştur. Mankurt başlığınan başka şey düşünemezken onlar sahip olduklarının elinden gitmesinden korkar, sıkı sıkıya bunlara tutunurlar:

Peket kondağ ve kepezdin başkını oylimaymiz. Menmu muşu mehellidin nériğa ötüp bakmidim. Ötüp neme keptu. Konay deseñ pegiziñ, yatay deseñ qepiziñ teyyar tursa capa tartıpmu işmu? Uniñ üstige bala – chaķılık bolup qaldım. Emdı uçup nége bararmen. İgimizmu yaķşı qaravatıdu.⁹ (Örkişi, *Yava Kepter*, s. 2)

Mankurt’un başlığıyla kurulan bağ, hikâyede şalgut güvercinlerle kafes, tünek ve yem arasında kurulmuştur. Mankurt, başlığı için annesini feda ederken onlar bu uğurda canlarını hiçe sayar:

Undaķta bizniñ igimiz yaķşımı?

Kiçik kepter ķeri kepterdin so’al soraşķa başlıdı.

–Elvette yaķşı.

–Biraķ, umu bizni başķa ademlerdeķ ģalisa tutup yeydiģu?

–Bu deģen oģshimaydu. U bizni kepez içide baķķandikin tutup yeģe heķliķ. Buniģķa heķķaysimiz qarşilik ķılsaķ bolmaydu.¹⁰ (Örkişi, *Yava Kepter*, s. 4)

zaman olmuş.” derdi. Belki bu güvercinin dediği yok olalı çok uzun zaman olan o ruh olsa gerek. Bizde şimdi ruh denilen şeyin gölgesi bile kalmadı.

⁸ – Sizler bu ruhsuzluğunuz yüzünden torununuzdan torunuza insanlara kul olur, bu dünyadan geçersiniz. Onların istedikleri zaman yiyecekleri yemeğe dönüşürsünüz. Onlar sizi kullukta öyle bir dereceye düşürmüşler ki; bıraksalar bile hiçbir yere gidemez, onların sınırları içinde uçarınız. Azıcık yemden ayrı kalmayı göze alamayıp torunlarınızı da kulluğa teslim etmişsiniz.

⁹ Tünek ve kafesten başka şey düşünmeyiz. Ben de bu mahalleden uzağa hiç geçmedim. Geçsen ne olacak? Konayım desem tüneğim, yatayım desen kafesim hazır dururken eziyet çekmek de iş mi? Üstelik burada çoluk çocuğa karıştım. Artık uçup nereye gideyim? Sahibimiz de iyi bakıyor.

¹⁰ – Öyle ise bizim sahibimiz iyi mi? Küçük güvercin yaşlı güvercine soru sormaya başladı.

–Elbette iyi.

–Fakat o da bizi başka insanlar gibi yakalayıp yiyecek mi?

–Bu dediğine benzemiyor. O bizi kafesin içinde beslediği için yakalayıp yese hakkı var. Buna hiçbirimiz karşı çıkamayız.

Artık, özgürce gökyüzünde uçmak yerine kafeslerini, tünelerine, önlerine konan yemlerini düşünen, uzak mesafelere uçup gidemeyen, özgürlüğe kanat çırpıma cesaret edemeyen, özgürlüğünü birinin ona sağladığı imkânlarla değişen ve bu hâliyle tutsak olduklarının bile farkında olmayan ve bunu umursamayan, kim olduğunu unutmuş yani kimliksizleşmiş “şalğut” güvercinler, bu hâllerleriyle başındaki deriye hapsedilmiş “mankurt” gibidirler. Onların başlığı ise kendilerini kafese, tüne ve yeme hapseden düşünceleri olmuştur. Artık “ruh” nedir bilmezler, “ruh” onlar için atalarından duydukları ve ne olduğunu bile bilmedikleri, duysalar da üzerine düşünmeyecekleri kadar uzak bir kavramdır. Onlar, Aytmatov’un “mankurt”lar için ifade ettiği gibi et ve kemikten ibaret, ruhu olmayan, vücutlarına saman doldurulmuş bir korkuluktan, bir mankenden farksızdırlar (Aytmatov, 2017, s. 144).

Aytmatov’un ölümden bile daha ağır görülen en büyük vahşet örneği dediği “mankurtlaştırma”, şu hayatta son nefesine kadar taşıyacağı ve başkalarının anlayamayacağı yegâne kazancı olan bilincin kökünden yok edilmesi cezasıdır (Aytmatov, 2017, s. 145) ki hikâyede doğduğu topraklar kendilerine unutturulmuş, türünün temel nitelikleri yok edilmiş, vatanından koparılmış, ruhsuzlaştırılmıştır. Örkişi’nin “şalğut” diye nitelendirdiği güvercinlere yapılan da tam anlamıyla budur. Onlar, bilinci kökünden yok edilmiş kölelerdir artık. Bu anlamda “şalğut” ve “mankurt” aynı kavram alanına aittir. *Nayman Ana Efsanesi*’nde bilinçsizleştirme, *Yava Kepter*’de ise ruhsuzlaştırma olarak nitelendirilen her iki metot da kimliksizleştirme işaret etmektedir.

Hikâyede yabani güvercinler özgürlük ruhuna sahiptir, asla köle olmayı düşünemezler. Ancak atalarında olan bu özgürlük ruhunun, hikâyedeki ifadeyle cengâverliğin insanlarla yaşayan kandaşlarında olmadığı şu ifadelerle dile getirilir:

Men bu yerge ézip kélip emes, belki, uçuşni meşik kílívétip kélip qaldım. Bir neççe küngiçe bir nerse yimeymu uçalaymen, - dedim javaben. U manga heyranlık bilen qarap koydı.

–Belkim sen yava kepter oşşaysen. Ularınñ hemmisi şundağ déyişidu. Birağ bizde undağ cengivarlık yok.¹¹ (Örkişi, Yava Kepter, s. 2)

“Şalğut” güvercinlerin özünden kopuşuna hikâyede özellikle dikkat çekilir. Onlar ruhsuzlukta o dereceye gelmişlerdir ki ruhun ne demek olduğunu bilmek ilgilerini çekmez, öğrenmek de istemezler. Hatta kendinde olmayan bu ruhun eksikliğini de hissetmeyip onu taşımayı hamallık olarak görürler:

Bir putum görge sanggilidi. Şundağ biheter kèpizim turup, roh izdep nege barimen. Yene kélip men rohnıñ nemilikini bilmişem, uni tapsammu néme paydisi, qara, roh bolmisa néme boptu, yenila muşu kèpizim bi heter yaşığili bolidikengü. Yene kélip héçnémige es katmaydığan roh dégen u nersini kötürüp yürüş neqeder jaçalıq.¹² (Örkişi, Yava Kepter, s. 3)

Hikâyenin tamamı düşünüldüğünde “cengâverlik ruhu”, “özgürlük ruhu” olarak dile getirilen bu ruhun aslında özgür bir yerde, soydaşlarıyla yaşayan güvercinlerin sahip olduğu,

¹¹ –Ben buraya yolumu şaşırarak değil, uçuş talimleri yaparken gelmiş bulundum. Birkaç gün kadar hiçbir şey yemeden de uçabilirim, dedim cevaben. O, bana hayretle baktı.

–Sen yabani güvercin olmalısın. Onların hepsi öyle diyorlar. Fakat bizde öyle cengâverlik yok.

¹² –Bir ayağım mezarda, böylesine tehlikesiz bir kafesim varken ruh arayarak nereye gideyim. Dahası ben ruhun ne demek olduğunu bilmezken onu bilsam ne faydası var. Hem bak, ruh olmasa ne olmuş. Yine de şu kafesim tehlikesiz yaşamaya müsait bir yer. Hem hiçbir işe yaramayan ruh denilen o şeyi taşımak ne büyük bir hamallık.

öğrenilecek değil kazanılacak bir nitelik arz ettiği anlaşılır. Hikâyenin baş kahramanı güvercinin de ne olduğunu bilmese de o ruhu içinde taşıdığı yine metinden çıkarılmaktadır:

–Roh? –Yénimdiki bir kichik kepter heyran qaldi,– Bova, roh dégen néme?

Uning rohning némilikini bilmiginidin men téhimu heyran qaldim. (...) Yéşi çoñ kepter hélikî sual sorigan kepterning béşini siyap turup sözleşke başlidi. –Rohniñ némilikini menmu bilmeymen. (...) Yéşi çoñ kepter manga yüzlendi.

–Dep baqe oğlum, sen uniñ kandaq nersilikini bilemsen?

Men gañgirap qaldim. Özüm dégen sözge özüm cavab bérelmey qalarmenmikin dep endişe kıldim.

–Yağ hazirçe bilmeymen, birağ anam sende dadañniñ baturluğ rohi bar, u künséri pişip yétilivatidu, dégen. U pişip yétilse çuqum bilivalimen.¹³ (Örkişi, Yava Kepter, 2)

İki metin arasında bir diğer ortaklık “bilinç” bağlamında gerçekleşir. Mankurt, gördüğü işkence neticesinde, kendisi, annesi, babası ve geçmişine ait tüm bilgileri kaybeder, bilincinin yerini başındaki deve derisinden başlık alır. Onda fiziksel bir işkence neticesinde meydana gelen “bilinçsizlik” şalgutta “kültürel asimilasyon” neticesinde yavaş yavaş meydana gelir. Uzun süren bir köleliğin neticesinde kendi kimliğine yabancılaşan, yaşadığı yerde yeni bir kimlik edinmek zorunda kalan şalgutta ise bilincin yerini kafes, tünek ve yem alır. Bilincini kaybeden mankurt Colaman, Juan Juanların yönlendirmesi ile Nayman Ana’nın, onun başlığını çıkaracağını düşünür. Hayattaki en büyük korkusu, birinin başlığını çıkarması olan Colaman, bu nedenle annesini öldürür. *Yava Kepter* hikâyesinde ise kültürel asimilasyon neticesinde bilincini kaybeden “şalgut” güvercinler yabani güvercini esaret götüren yola taş döşeyenlerdir. En büyük korkuları olan tünek, kafes ve yemlerinden ayrı kalmamak için insan sahiplerine yaranmak isterler. Önce rüyada sonra da gerçekte, yabani güvercin bu yüzden kandaşlarının ihanetine uğrar.

Hikâyenin başında anlatılan rüya motifinde yabani güvercin, tünekte oturan şalgut güvercinlerle sohbet etmek için yanlarına gider. Uzun uzun onlarla sohbet eder. Sonra bir anda insanlar yabani güvercini yakalar, şalgut güvercinler ise uçup onun etrafında dönerken özgürlük hakkında söylediklerini hatırlatarak onunla “Ha, ha, ha, erkin yaşıguçi, ahiri kepezge çüşidiğan bolduñ. Séniñ yene çoñ sözligenlikiñni bir körey.”¹⁴ (Örkişi, Yava Kepter, s. 5) sözleriyle gülüp alay ederler. Yabani güvercinin büyük laflar ettiği düşüncesindeki şalgut güvercinler onu oyalayarak insanların yakalamasına neden olur. Böylece onu da kendi karanlıklarına çekerler. Yava Kepter, “şalgut” güvercinlerin kendisini tuzağa çektiklerini böylece anlar:

Özümnîñ kısturmığan çüşüp qalğınimni hés kıldim. Men birdinla bovañniñ méni etigendin béri gepke tutup, igisiniñ tutuvélişi üçün aldap turğınini çüşendim. Kelbim çeksiz azabka toldi. Mağa kelgen bu hetar ademlerdin emes, belki kiçikkine menpeetke aldangan öz qérindaşlırimidin kelgenidi. Uların ademlerge maslışıp

¹³ – “Ruh?” yanımdaki küçük bir güvercin şaşırdı.

– Dede ruh dediğin nedir? Bu defa onun ruhun ne olduğunu bilmemesine ben şaşırdım. (...) Yaşlı güvercin deminki sual soran güvercinin başını okşarken bir yandan da konuşmaya başladı. – Ruhun ne olduğunu ben de bilmiyorum. (...) Yaşça büyük olan güvercin bana döndü.

– Söylesene oğlum, sen onun nasıl bir şey olduğunu biliyor musun?

Ben afalladım. Ya kendi söylediğim söze kendim cevap veremezsem, diye endişe ettim.

– Hayır, şimdilik bilmiyorum. Fakat annem “Sende babanın kahramanlık ruhu var. O, günden güne olgunlaşıyor.” demişti. O olgunlaştığında kesinlikle öğrenirim.

¹⁴ Ha, ha, ha özgür yaşamak isteyen (güvercin)! Sonunda sen de kafese gireceksin. (Hadi) yine büyük konuştuğunu görelim.

méni tutup béřişi peket kallamdin ötmidi hem méni bek éçindürdi.¹⁵ (Örkişi, Yava Kepter, s. 6)

Yava Kepter'in insanların tuzağına düşmesi, gerçek hayatta da kendi kandaşlarının eliyle olur. Gökyüzünde kendine benzeyen bir güvercin grubunu gören baş kahraman, yayılacak bir yer sormak için onların peşine takılır ve birlikte bir harman yerine inerler. Onların rahat hareketlerine bakıp tedbiri elden bırakan yabancı güvercin, karnını rahatça doyururken sohbet eder. Rüyasında olduğu gibi yine öz kardeşleri vasıtasıyla insanların eline düşer.

Metinlerarasılık yöntemlerinden anırtırma bağlamında ele alınan *Nayman Ana Efsanesi* ile *Yava Kepter* hikâyesindeki “mankurt” ve “şalgut” kavram işaretleri, kimliksizleşmeyi ifade etmeleri bakımından aynı kavram alanına dâhildir. Kimliksizleşme bağlamında efsanedeki “mankurt” kavram işareti, hikâyede yerini “şalgut”a bırakmıştır. Mankurt, fiziksel bir acı neticesinde, hafızası silinip bilinci elinden alınarak mankurtlaştırılırken; şalgut melez bir nesil yaratmak yoluyla, kültürel asimilasyon neticesinde şalgutlaştırılmıştır. Bu anlamda ikisi de farklı bir süreçten geçse de benzer kavrama, “kimliksizleşme”ye işaret etmektedir. Örkişi, günümüzde halkına uygulanan kimliksizleştirme politikasını ve bunun sonucunda gelecekte ortaya çıkacak nesli, yaşanacakları bilinçli bir tercihle “şalgut” kavram işaretini kullanarak gözler önüne sermiştir.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Çalışmada ana metin durumundaki *Yava Kepter* hikâyesi ile hikâyenin derin yapısında izleri tespit edilen ve alt metin olarak belirlenen *Nayman Ana Efsanesi* arasındaki ilişki art zamanlı bir bakış açısıyla ele alınmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

❖ *Yava Kepter* hikâyesi ile Türk edebiyatında yaygın olarak bilinen “mankurt” kavramının işlendiği *Nayman Ana Efsanesi* arasında metinlerarası bir ilişki bulunmaktadır.

❖ Hikâyedeki “şalgut” kavramı, metinlerarası bir gönderge olarak, üstü kapalı şekilde “mankurt”a işaret etmektedir. Kimliksizleşmeye vurgu yapmak isteyen Örkişi, bunu Türk kültür dünyasında büyük bir yeri olan “mankurt” kavramıyla ses ve anlam bakımından çağrışım oluşturarak sağlar. Örkişi, içinde yaşadığı toplumun yaşadığı gerçekliği de göz ardı etmeyip bu kavramı eserine “şalgut” olarak taşır. Eserlerdeki “mankurt” ve “şalgut” kavram işaretleri arasında metinlerarasılığın anırtırma yöntemi bağlamında bir ilişki kurulur.

❖ Örkişi'nin, Çin ve Uygur Türkleri arasındaki günümüz siyasi olaylarına dikkat çekme, özgürce dile getiremediği, halkının yaşamakta olduğu etnik ve kültürel soykırımın vahametini ortaya koyma ve kolektif bilinci harekete geçirme amacıyla olduğu görülmektedir.

❖ Şalgut, Türk edebiyatında kimliksizleşmeyi ifade eden yeni bir kavram işaretidir. Bu kavram işareti ve kimliksizleştirme bakımından “közkaman” ve “mankurt” ile aynı kavram alanındadır.

❖ “Şalgut”, saf ırkı temsil eden “mankurt” ve “közkaman” kavramlarından, “melezleme / melezleştirme” yoluyla kimliksizleştirmeye işaret etmesi bakımından ayrılır.

❖ “Mankurt” ve “şalgut” bilinç kaybı neticesinde soylarına kötülükte bulunur. Bu bilinç kaybı “mankurt”ta fiziksel bir acı neticesinde hafızasını kaybetmek yoluyla gerçekleşir.

¹⁵ Kendimin kapana kısıldığımı hissettim. Ben birdenbire yaşlı güvercinin beni sabahtan beri lafa tutarak sahibinin yakalaması için aldattığını anladım. Kalbim sınırsız bir acı ile doldu. Bana gelen bu tehlike insanlardan değil, belki küçücük bir menfaate aldanan öz kardeşlerimden gelmişti. Onların insanlarla anlaşarak beni onlara teslim etmeleri hiç aklımdan geçmedi. Hem de bu durum beni çok üzdü.

“Şalğut”ta ise soyun kırılıp melez bir neslin oluşturulmasıyla başlayan süreç, uzun süren bir kölelik neticesinde kültürel asimilasyona maruz kalmak neticesinde gerçekleşir.

❖ Günümüz toplumları düşünüldüğünde bölgesel ve bölgeler arası göçler, kitle iletişim araçları ve gelişen teknolojinin insanları birbirlerine yaklaştığı, kültürlerin kaynaşmasına vesile olduğu gibi kendi kültüründen, kimliğinden uzaklaşmış, ait olduğu toplumun normlarının dışında bir neslin oluşmasına da neden olmuştur. Bugün “şalğut” kavram işareti, ait olduğu topluma yabancı bir kültürde yetişmiş ve her iki topluma da yabancı, kimliksiz bir nesle vurgu yapması bağlamında hikâyeyi önemli bir yere taşır.

Türk dünyası edebiyatı zengin bir kültürel birikime sahiptir. Bu edebî geleneğin kökleri Türk tarihi, Türk kültür dünyası, Türk gelenek, görenek ve inançlarına dayanır. Bu doğrultuda çağdaş Türk edebiyatı üzerine yapılacak metinlerarası incelemeler için temel veri kaynağı, Türk dünyası edebiyatlarının zengin eserleri olmalıdır. Günümüzde alana yönelik çalışmalar artarak devam etse de çağdaş yöntem ve tekniklerle ele alınması gereken çok eser ve çok konu vardır. Bunlar arasında önemli bir yeri bulunan göçlerin sosyokültürel etkileri ve sebep olduğu aidiyet ve kimlik sorunları üzerinde bilhassa durulmalı ve kavramlar anlamında Türk edebiyatına yansımaları da irdelenmelidir. Çalışmayla metinlerarasılık bağlamında, Türk dünyası edebî malzemelerinin karşılaştırmalı yöntemlerle ele alınmasına katkıda bulunulmaya ve bu anlamda yapılacak yeni çalışmalara ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Kaynaklar

- Aktaş, Ş. (2022). *Anlatma esasına bağlı edebî metinlerin tahlili - teori ve uygulama*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası ilişkiler*. Ankara: Öteki.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek*. İstanbul: Ayrıntı.
- Aydoğdu, H. (2004). Modern kimlikte öznenin ölümü. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (10), 115-147. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/31406>
- Aytmatov, C. (2017). *Gün olur asra bedel*. Refik Özdek (çev.), İstanbul: Ötügen.
- Azap, S. (2013). Kurtlar ve mankurtlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 279-287. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136815>
- Azap, S. (2017). Köz/kaman/lık: ihanet ve kimlik sorunsalı. *The Journal of Academic Social Science*, (41), 104-117. Doi: 10.16992/ASOS.11913
- Bulut, F. (2018). ‘Metinlerarasılık’ kavramının kuramsal çerçevesi. *Edebî Eleştiri Dergisi (Journal of Literary Criticism)*, 2(1), 1-19. Doi: 10.31465/eeder.397704
- Emet, E. (2022). XX. yüzyıl Uygur edebiyatı. *Çağdaş Uygur Araştırmaları Makaleler içinde* (s. 121-146). Ankara: Grafiker.
- Korkmaz, F. (2017). Metinlerarası ilişkilerin klasik retorikteki kökeni üzerine bir araştırma. *Hikmet Akademik Edebiyat Dergisi (Journal of Academic Literature)*, Gelenek ve Postmodernizm Özel Sayısı, 71-88. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/312985>
- Magedanz, S. (2006). Allusion as form: The waste land and Moulin Rouge! *Library Faculty Publication & Presentation*. 61(2), 160-179. Doi: 10.1111/j.1600-0730.2006.00853.x
- Ögel, B. (2014). *Türk mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Örkişi, N. M. (2004). Yava Kepter. *Kaşkar Edibiyyatı*, (5), 1-12.
<http://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.uyghurpen.org/Yawa-kepter-ar.pdf> <https://www.uyghurpen.org/Yawa-kepter-ar.pdf>
- Örkişi, N. Y. (2005). Yabani güvercin. *Gök Bayrak*, (65), 8-17.
- Özdemir, S. (2017). *Metinlerarasılık yöntemleri - Ömer Seyfettin'in hikâyeleri*. İstanbul: Dün Bugün Yarın.
- Söylemez, O. ve Ateş, Ö. F. (2021). Abiş Kekilbayulı'nın küy hikâyesi ve ilk mankurtlar, *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, (25), 52-66.
<http://dx.doi.org/10.12992/turuk1111>
- Şıncañ Uyğur Aptonom Rayonluq Milletler Til-Yéziq Xizmiti Komitétı Luğet Bölümi. (1992). *Uygur Tiliniñ İzahlıq Lügiti III: D-F*. Pekin: Milletler Neşriyatı.

Extended Abstract

The term “şalğut”, defined as a “hybrid” in Uyghur language, refers to a lineage resulting from the intermingling of two distinct species, and as such, it indirectly represents a form of identity dissolution. In Turkic literature, various conceptual markers have been used to express identity dissolution. Research has been conducted on figures related to identity dissolution, such as *The Nayman Ana Legend* in the ancient *Manas Epic*, and discussed in Chingiz Aitmatov's *The Day Lasts More Than a Hundred Years*, the “mankurt” found in written literature, and the “közaman” identified within the same epic. However, no studies have been found specifically addressing the concept of şalğut in the context of identity dissolution, despite its introduction into literature through Nurmhammed Örkişi's *Yava Kepter*.

Yava Kepter, a significant work portraying the symbolic representation of the subjugation of the Uyghur Turks through its pigeon-like protagonists, has resonated not only in its region of origin but also across the entire Turkic world. When examining the deeper structure of the story, the fundamental concepts addressed, the intended message, and the allusions in the events development reveal a close relationship with *The Nayman Ana Legend*. This study explores these two literary works from the Turkic world comparatively, specifically focusing on the conceptual markers of “şalğut” and “mankurt”, within the context of intertextuality. In this regard, the study investigates whether an intertextual relationship can be established between *Yava Kepter* and *Nayman Ana*, and if it does, which concepts and markers facilitate it. Furthermore, the place of “şalğut” in Turkic literature, the author's choice of the term “şalğut” over the widely known mankurt in the Turkic cultural world, and the similarities and differences between these two conceptual markers are critically examined.

The aim of this study is to demonstrate the continuity of the intellectual system that has shaped Turkic history and culture in the contemporary Turkic world, and to reveal the historical, geographical, and cultural permeability of *Yava Kepter* through intertextual methods.

The source text of the study, *Yava Kepter*, has been analyzed within the framework of intertextuality through the method of allusion, adopting a diachronic perspective. Accordingly, the scope of the study is defined by Nurmhammed Yasin Örkişi's *Yava Kepter* and *The Nayman Ana Legend* featured in Chingiz Aitmatov's novel *The Day Lasts More Than a Hundred Years*. In this study, *Yava Kepter*, which addresses the genocide of contemporary Uyghur Turks through a symbolic narrative, is identified as the primary text, while *The Nayman Ana Legend*, whose traces are found in the deep structure of the story, is established as the subtext.

The findings indicate that an intertextual relationship between the two texts exists. Clearly, both texts converge in their emphasis on identity dissolution through the concepts of “mankurt” and “şalğut”, attributed to the main protagonists. In the context of identity dissolution, the concept of “mankurt” in the legend is replaced by “şalğut” in the story. While mankurt is disempowered and stripped of its identity through memory erasure, “şalğut” represents identity dissolution through the creation of a hybrid generation. Both involve a physical process where the individual is distanced from their identity and their lineage is unknowingly betrayed. In this sense, although the processes through which identity dissolution occurs are different, they point to a similar conceptual understanding. By consciously choosing the term “şalğut”, meaning ‘hybrid’ in Uyghur, Örkişi has highlighted the policy of identity dissolution currently applied to his people, the resulting future generations, and the experiences they will face.

The concept of şalgut in the story, as an intertextual reference, implicitly alludes to “mankurt”. By emphasizing identity dissolution, Örküş achieves this through phonetic and semantic resonance with “mankurt”, which is significant in Turkish cultural thought. Without disregarding the reality of the society in which he lives, Örküş incorporates this concept into his work as “şalgut”, establishing a connection between the “mankurt” and “şalgut” concepts through allusion with intertextuality.

“Şalgut” is a new conceptual marker in Turkic literature that signifies identity dissolution. This marker shares commonalities with “közkanan” and “mankurt” in terms of betrayal and identity dissolution. However, bu pointing to identity dissolution through “hybridization”. In the process of “şalgut”-ization, which occurs through soullessness, there is an unconscious betrayal. Their consciousness has been eradicated as a result of their hybridization.

Highlighting the severity of the ethnic and cultural genocide that his people are experiencing –an issue that they cannot openly express– and mobilizing collective consciousness, Örküş appears to aim at drawing attention to the contemporary political events between China and the Uyghur Turks.

When considering modern societies, it can be observed that regional and interregional migrations, mass communication tools, and advancing technologies have not only brought people closer together and facilitated the blending of cultures but also contributed to the emergence of a generation detached from its own culture and identity, one that operates outside the norms of the society to which it belongs. In this context, the concept of şalgut is crucial to the story, as it underscores a generation that has been raised in a foreign culture, alien to both its own society and others, highlighting the theme of identity dissolution.

Turkic literature has a rich cultural heritage. The roots of this literary tradition are grounded in Turkic history, the cultural world of the Turks, and Turkish customs, and beliefs. In this context, the primary source of data for intertextual studies on contemporary Turkic literature should be the rich body of works from Turkic world literatures. Although research in this field is increasing, there remain many works and topics that require examination using contemporary methods and techniques. Among these, particular attention should be given to the socio-cultural impacts of migrations and the resulting issues of belonging and identity, as well as their reflections in Turkic literature conceptually. This study is a limited work in the field. Similar studies, conducted through different contexts and methodologies, could hopefully provide new perspectives for the future in this regard.